

et nyt og bedre samfund kan bygges af og på. Universaliteten, utopierne, drømmene om en bedre verden og om at forene kultur med politik, lader sig imidlertid, og trods alt, ikke kvæle helt. Selv ikke midt i en globalisering, der mere og mere ligner en darwinistisk overlevelseskamp og en blind dyrkelse af den økonomiske vækstideologi med formentlig kommende naturkatastrofer til følge. Og selv ikke i et samfund som det danske, der mere og mere lukker sig om sig selv og giver sig præster af forskellig religiøs observans i vold. Man kan også mene, at Larsens og daværende LO-formand Thomas Niensens tilslutning til tanken om Økonomisk Demokrati, igen før eller siden må blive højaktuelt stof, idet den da må gentænkes på et globalt niveau.

Summa summarum: Måske vil det vise sig, at mennesket alligevel ikke er det virkelige skadedyr på planeten, sådan som meget ellers kunne tyde på. Men det forudsætter utvivlsomt, at ikke blot Ejvind Larsen selv, men også undertegnede (suk!), ja at vi alle sammen, i sidste ende formår at efterleve hans insisterende 'Kom nu!'.

Jens Viggo Nielsen

God men ujævn Sløk-antologi

Paw Hedegaard Amdisen, Lars Gorzelak Pedersen og Morten Riis (red.): Et menneske lades ikke i ro. Aarhus Universitetsforlag, 2006, 183 sider, kr. 198,-

Litteraturen omkring Johannes Sløk, der jo var professor i idéhistorie 1967-1977, er nærmest forbløffende lille, på trods af – eller måske netop på grund af – det enorme omfang af hans egen produktion. Det har de tre redaktører, Paw Hedegaard Amdisen, Lars Gorzelak Pedersen og Morten Riis, der alle er tidligere studerende ved idéhistorie, sat sig for at gøre noget ved med antologien *Et menneske lades ikke i ro*. Og til en vis grad virker det også overbevisende. Man må jo sige, at blot i og med at denne antologi er blevet udgivet, har man øget bestanden af Sløk-bøger betragteligt – der er vist nok kun to andre, Jan Lindharts *Modernismens teolog* og Hans Jørgen Thomsens *Sløk*. Men til gengæld er det en meget ujævn antologi, der med fordel kunne have brugt en strammere redigering. Bidragene trækker i meget forskellige retninger.

Hans-Jørgen Schanz leverer til introduktion en række personlige anekdoter om Sløk. Ganske fornuftigt af to grunde. Sløk genererede ved sin personlighed en lang række anekdoter, som er af umiddelbar underholdende interesse og fint kan bruges som appetitvækker. Men Sløk-anekdoter har tillige ofte den effekt, at de belyser mandens tankegang. Schanz siger selv, at han aldrig kom til at kende Sløk rigtigt, og det afspejles også i anekdoterne, der mest af alt viser Sløks offentlige facade, udover den nærmest rørende historie om middagen som Schanz bliver inviteret til hjemme hos Sløk. Vil man have

mennesket eller tænkeren Sløk skal man nok spørge Kjeld Holm. Men da det i hele denne antologi hverken er mennesket eller tænkeren Sløk, men derimod akademikeren Sløk, der er i fokus, passer introduktionen glimrende.

Paw Hedegaard Amdisen skriver i sit bidrag om Sløks begrundelser for at tage imod kaldet til idéhistorieprofessor og vil redegøre for Sløks idéhistoriske metode. Det er imidlertid ret svært, fordi Sløk kun nødtvunget har sagt noget om sin metode, nok fordi den er meget dikteret af, hvad han arbejder med og altså dermed er en pragmatisk og ikke en systematisk metode. Ikke desto mindre gør Amdisen et tappert forsøg, der dog ultimativt må kaldes mislykket af ovennævnte grund. Han nævner endda selv, at Sløk nærer en modvilje mod begrebet metode (s. 33), så man skulle nok have forstået et vink med en vognstang. Desuden medvirker Amdisens let haltende prosa og især hans meget rodede citatteknik (fx s. 22-23) til at trække artiklens kvalitet nedad. Det bedste er det afsnit, hvor han behandler andre idéhistoriske metodetænkere end Sløk, nok fordi der her er noget akademisk meta-stof at komme efter; noget Amdisen må lede forgæves efter hos Sløk. I stedet skulle man nok holde sig til Sløks eksempler på idéhistorie i stedet for det kejtede metodeskrift *Hvad er idéhistorie?* der, som Amdisen bemærker, er et afkrævet skrift.

Ole Morsing har sat sig for at rede-

gøre for debatten imellem Løgstrup og Sløk, og det gør han ganske glimrende. Det er et emne, som må belyses i en antologi om Sløk – og vel også i en antologi om Løgstrup, som det blev gjort i *Løgstrups mange ansigter*, der udkom sidste år – men det kunne være spændende, om man prøvede at læse deres tænkning sammen i stedet for op mod hinanden. På den måde ville man kunne pege fremad i stedet for at 'nøjes' med en afdækning af en historisk debat.

Lars Gorzelak Pedersen læser Sløk op imod Freuds religionspsykologi og det er en rigtig god idé. Sløk skyldte psykologien store mængder af sin tankegang og dermed ikke mindst Freud, og Pedersens påpegning af, at den væsentligste forskel imellem Freud og Sløk er opmærksomheden på sproget, er glimrende set. Man kunne ønske sig, at der i fremtiden blev gennemført en mere omfattende kortlægning af Sløks gæld til psykologien, både for forståelsen af Sløk og for at give Freud en revanche.

Jens-Viggo Nielsen undersøger et af Sløks hovedværker *Det religiøse sprog* ud fra tre teser, der alle påpeger, at bogen kunne være ment ironisk i større eller mindre grad. Og han gør det intet mindre end brillant. Selv om jeg personligt er i tvivl om nogle af hans delkonklusioner – fx er jeg ikke sikker på, at hele bogen er selvmodsigende (qua at den både pointerer, at man ikke kan tale om det religiøse sprog i et rationelt sprog og tillige prøve at gøre det), jf. fx s. 418 i *Guds*

fortalling, menneskets historie – er hele artiklen gennemsyret af den form for 'medtænkning', der skal til for at få noget produktivt ud af at læse Sløk. Man skal så at sige have sin snuhead og sit vid parat, og det har Nielsen, der konstant er opmærksom på dobbelttydighederne og ironien i Sløks prosa.

Sune Liisberg forsøger at afklare den menneskelige selvforståelse der kan komme af at være en undtagelse. En selvfølelse som Sløk ganske tydeligt gik rundt med. Dette gøres ved at inddrage Kierkegaard, Sartre, Flaubert og Hegel. Hvis det lyder, som om det er mange, så er det ikke helt forkert. Det ville måske være rigtigere at sige, at det er for mange. Artiklen lykkes såmænd, men det virker lidt som om Sløk er hevet ind for at belyse Liisbergs åbenlyse og imponerende viden om de andre tænkere og ikke omvendt. Måske skulle denne artikel være i en anden antologi? Måske er det pointen, når nu den handler om det utilpassede individ, undtagelsen? Jeg ved det ikke.

Hans-Jørgen Thomsens bidrag forsøger at indkredse Sløks lidenskabsbegreb i forhold til Shakespeare og til politisk filosofi. Der er en række rigtigt fine pointer – især i nogle forbillidligt korte sammenligninger med Habermas og Arendt – og Thomsens prosa er i langt bedre form, end jeg ellers har haft erfaring med. Der er i høj grad tale om en tekst, der er mere Thomsen end Sløk, men det fungerer i sammenhængen, da den tager

form af en personlig tilegnelse af Sløks tænkning, og ikke – som man kunne frygte – af en 'nå ja, det har jeg da også tænkt på'. Bidraget er et lettere omskrevet kapitel fra Thomsens Sløk-bog. Trist, at der ikke kunne komme et nyskrevet afsnit, men sådan ville livet det jo.

Hans Hauge skriver om Sløks Shakespeare-læsning ud fra *Shakespeare og Kierkegaard*. Det er det mest besynderlige bidrag i hele antologien. Hauge indleder med at fremhæve en mængde litteraturkritiske grundregler, Sløk overtræder, for dernæst at sige, at det kun lige var for at påpege det. Derefter bruger han resten af bidraget på at skose Sløk for ikke at læse Shakespeare, som en litteraturforsker ville gøre det. Meget besynderligt, som fx en mærkelig bemærkning om Sløks datter, der blev gift med en skuespiller. Bemærkningen er efterfulgt af et udråbstegn, så Hauge må vel mene, han har en pointe med det. Jeg kan ikke se nogen, og heller ikke rigtigt med artiklen i det hele taget. All right, Sløk var ikke litterat. Det kan vi hurtigt blive enige om og så læse ham på en anden måde, i stedet for at brokke os over dét. Det virker, som om Sløk læser Shakespeare anderledes end Hauge, og derfor er Sløk dum. En forfatter af Sløks kompleksitet kan ikke læses så simpelt, hvis man da vil læse ham produktivt.

Afslutningsvis beskæftiger Frank Beck Lassen sig med Sløks renæssancesyn og sætter det over for og i forbindelse med Hans Blumenbergs. Det

er en rigtig god idé, og den fungerer glimrende. Lassen påviser kort de problemer, der er med Sløks renæssancesyn – først og fremmest at opfatte epoken som et unikt brud – og viser derefter, hvordan hans enkelte pointer og analyser kan transporteres over i en mere moderne historieopfattelse. Teksten er god og er nok en mere produktiv måde at bruge Sløk som idéhistoriker end fx Amdisens bud.

Som et coda er der indføjet et ganske fint interview med Sløk, som man kan håbe inspirerer folk til at stifte nærmere bekendtskab med mandens tænkning. Derefter følger en bibliografi, der forlænger den, der blev samlet i 1986 til festskriftet *Sprogets Mesterskab*, samt en fortegnelse over Sløks undervisning på idéhistorie. Begge dele er fremragende redskaber. Undervisningsfortegnelsen afslører i hvor høj grad, faget idéhistorie stadig er tegnet af 'arven fra Sløk'. De fleste discipliner, der eksisterer på faget i dag, kan føres direkte tilbage til specifikke undervisningsforløb afholdt af Sløk.

Alt i alt en læseværdig antologi. Især Jens Viggo Niensens bidrag gør bogen uomgængelig for den begyndende Sløk-læser/forsker, hvilket jo må have været målet. Det er selvfølgelig ærgerligt, at det ikke er en entydigt fantastisk antologi, når nu den skal skabe en eksplosion i interessen for den gamle professor, men forhåbentlig vil de bedre af bidragene inspirere til flere forskningsprojekter i forbindelse med Johannes Sløk.

Mikkel Lodahl

Det globale civilsamfund

John Keane: Det globale civilsamfund. Forlaget Klim, 2005, 297 sider, kr. 298,-

Det globale civilsamfund er endnu et bidrag til den store debat om, hvorledes den aktuelle globale udvikling, eller i det mindste et vigtigt aspekt af den, bør forstås. Denne bog er et forsøg på at komme med "et bidrag til feltet for anvendt politisk filosofi, som en lille gave til alle dem, der er interesseret i ideers praktiske betydning" (s. 10). Nærmest et idéhistorisk program. Et af bogens mål er at undersøge de historiske rødder for begrebet om det globale civilsamfund "og analysere dens aktuelle betydninger, anvendelse og fremtidige politiske potentiale" (s. 9). Disse mål søger Keane at nå ved at inddrage en lang række samfundsvidenskabelige og humanistiske discipliner; bl.a. antropologi, international politik, samtidshistorie, sociologi, økonomi og filosofi.

En spændende udfordring ved arbejdet med det globale civilsamfund er, at der ifølge Keane er tale om, at det globale civilsamfund ikke er et færdigt foreliggende objekt, men et "subjekt undervejs" eller "et ufærdigt projekt" (s. 22). Det virker rigtigt når Keane hævder, at en forståelse af det globale civilsamfund kan "forbedre vores forståelse af den gryende planetariske orden" (s. 38).

Keane peger på, at med civilsamfundet "som [med] alle andre begreber med en politisk kant er dets betydning hverken selvindlysende